

לכבוד ידידי היקר שמעיה ברלין

מאוד שמחתי בליל הסדר להיות איתך וכמו בכל שנה, מלבד מה שיוצא מליל הסדר בגשמיות יצאו דברים גם ברוחנית.

בהמשך לעיוני בהלכות כיבוד אב ואם ושלא מצד כיבוד ההורים, אלא, כדי לא להעמיד את הילד בנסיין שהוא לא יכול לעמוד בו, הגענו לפסח ועלה הנושא שוב. חכמינו זכרונם לברכה במשך שנים רבות נוהגים בנוסף לאגדה להזכיר שכנגד ארבעה בנים דיברה תורה והדבר מפורש בכמה צורות והייתי רוצה להעלות אותם על הכתב.

הפירוש המפורסם הוא שיש ארבעה סוגים של ילדים: חכם, תם, שאינו יודע לשאול ורשע וצריך לדעת לענות לכל אחד מהם. אבל בשורש המימרא מדובר על "התורה" זאת אומרת שהתורה היינו כל התורה לא רק דבר זה או אחר אלא כל התורה כולה נאמרה כנגד ארבעה בנים.

ומדוע דווקא ארבעה בנים ולא שלושה או יותר?

ובאמת ישנם הרבה סוגים של ילדים וכל אדם הוא עולם שלם כמו שנאמר "כל המציל נפש אחת מישראל כאילו הציל עולם מלא".

והתורה שהיא מסורה לנו כמתנה וללא רצון בתמורה בעבורה וזאת לעומת בשר ודם שבכל מהלכיו לרוב שוקל את מה שישקיע ומה יקבל, מצווה ושכרה.

מסכת בכורות דף כט' עמוד א'

מתני' הנוטל שקר לידון — דיניו בטילים, להעיד — עדותיו בטילין, להזות ולקדש — מימיו מי מערה, אפרו אפר מקלה. אם היה כהן, מטמאהו מתרומתו — מאכילו ומשקו וסכו, ואם היה זקן — מרביבו על החמור, ונותן לו שקר כפועל.

גמ' מנהגי מילי? אמר רב יהודה אמר רב, דאמר קרא: "ראה למדתי אתכם וגו'", מה אני בחנם — אף אתם בחנם. תניא נמי הכי: "כאשר צוני ה' אלהי" — מה אני בחנם, אף אתם בחנם. ומנין שאם לא מצא בחנם שילמד בשקר? תלמוד לומר: "אמת קנה". ומנין שלא יאמר: קשם שילמדתיך בשקר כך אלמדנה בשקר? תלמוד לומר: "אמת קנה ואל תמכר".

המשנה דנה על איכות וכשירות וכשרותו של אדם לקבל על עצמו "שררה" של דיון ודין בעניינים שקשורים ל"גבוה" היינו דבר חוק ששורשו בתורה ומצוותיה. שהרי יש חובה למי שיכול לדון דין אמת וכן לעזור לחבירו לצאת מהספק ועוד כהנה רבות הדברים שכל איש מישראל ראוי לו שייסייע לשאר ישראל באם יש בכוחו בכך. שהרי לא כל אדם יכול לדון בדיני ממונות או בכורות או כל דין זה או אחר שכרוך בשררה ועליונות או "כוח האלוקות" (אלוקות = דיינות).

והגמרא מתחילה את הדיון על המשנה מתוך כך שיש דברים שהם ברורים וידועים אבל היא בעצם מבססת את שורש העניין שאדם שלוקח שטר לידון דיניו בטילים. שהרי, יש בכך כמה נגיעות בדבר. שהרי יש לשני הנידונים שאוהבים כל אחד מישראל (מלבד המצוקה שהם נמצאים בה עכשיו) חובה להכריע בנושא שהוא מאוד לא פשוט ושבמידה ולא היה להם נגיעה בדבר מבחינה ממונית היו מסתכלים ושוקלים את כל המציאות אחרת לגמרי. אבל מכיוון שיש להם ככל הנראה דבר מה להפסיד שהוא ביסודו בא מכוחם ופעולתם, בין בצורה ישירה ובין בצורה עקיפה בדרך כסף או מיטלטלים, אין הם יכולים להכריע בנושא והם צריכים אדם שיכול לראות את המקרה והמצב שבו הם נמצאים בצורה יחסית נקיה מספיק כדי לקבל החלטה שנוטה לדרך הישר והאמת מצד ההגינות והאיכפתיות שהתורה מלמדת שהיא "ואהבת לרעך

כמוך". וידוע ומפורסם שבעלי הדינים יש להם יצר הרע גדול והם רוצים להטות את הדין לטובתם מכיוון שלבותיהם משוחדים ונוגעים בדבר.

ועכשיו, כאשר מגיעים שני אנשים במצב לא פשוט אל הדין שמבחינתם הוא הנציג של הקב"ה בעולם בנושא הזה והם מקבלים עליהם מה שענינו רואות מתוך תקווה וציפיה שיתיר להם את הספק במצב, הרי, אותו הדין מקבל על ידי הנוגעים בדבר רשות להיות נציג הקב"ה בהכרעת ערך ושווי פעולה במציאות ממש. מכיוון שבעלי הדין רוצים שהדין יעשה בצורה טובה הם מוכנים בדרך כלל לקבל עליהם להגיע אל אדם שנמצא רחוק מהם הן מבחינה המיקום בארץ ובעולם והן מבחינת תפיסת המציאות. שהרי הם מביאים אליו "מציאות חדשה" שעד היום לא הייתה בעולם והוא יצטרך ללמוד את המציאות באמצעות הכלים שיש לו או שיצטרך לרכוש כלי לימוד חדשים מספרים או מאנשים אחרים. ובכל מציאות שמגיעה לפני הדין הוא צריך ללמוד את בעלי הדין ולדעת איך לדבר אליהם ואיך ללמוד אותם ואת הנושא. ושלא כמו דיינים מסויימים בדרך כלל בעלי הדין רוצים דיון יחסית מהיר אבל שיהיה נאמן ליסוד התורה "ואהבת לרעך כמוך" ושבעל הדין לא יתקרב שלא לצורך. וכל הנדידה למקום חכם ודיין או לחלופין שינוע חכם למקום הדיון הוא מכיוון שיש לו כבר כלים שלהם אין ותקוותם שדין האמת יהיה נעים קצר וקולע.

דיין שמעיין ולומד בדרך ארוכה מאוד או מה שאומרים דרך "קצרה ארוכה" יש רבים כאלו. אבל כדי למצוא אדם שילמד ויכריע בהגיונות ובמהירות כלוחם מיומן ואם כל זאת שיצאו ממנו בעלי הדין כשהם רגועים ונינוחים ולא שוואים, צריך לעשות מאמץ.

מה שכן, לרוב אדם שהוא חכם גדול כדי להיות דיין חייב לעזור לאחיו אבל ראוי לו שיתפרנס ובכבוד וכדי שהדין יהיה רצוי אליו וההטבה אל אחיו תהיה נעימה וערבה לו הוא צריך שבזמן שהוא עוסק בדין הוא לא יהיה טרוד בפרנסת ביתו ומשפחתו. ועל מנת לאפשר לו שקט ורוגע בזמן העיסוק בדין ובעיון בו כדי שבאמת תשרה עליו רוח הקודש זמנו צריך להיות "מכוסה" ולכן גם בקהילות רבות נהגו שמעמידים דיין ופרנס על הציבור שזמנו ממומן על ידי המדינה או הציבור ככלל ובצורה הוגנת כלפי הציבור וכלפיו וכלפי זמנו כוחו ונפשו. שהרי דינים הם דבר מצוי והמריבה סופה שתגיע כי יצר הרע עובד קשה כדי שתהיה לנו כל הזמן תעסוקה.

אבל גם אותו הדין לפעמים מכיוון שהוא טרוד במלאכת הדיניות אין הוא כמו אדם אחר שפרנסתו מצוייה בידיו והוא מאוד רגוע ונינוח ביחס לתחומים אחרים. לא מעט פעמים חלק מהדיינים יכולים להגיע למצב של חוסר סבלנות או טירדה בגלל הדין ולכן אין מספיק שרק יכסו להם את שווי זמנם כבעלי מקצוע אלא גם את "בושתם" ו"שבתם" עד כדי כך שיהיה רגועים על פרנסתם ועל עתידם.

ולכן גם השאלה שבעצם עולה בצורה מאוד חזקה היא: קיבל שכר על דיינותו, האם אין זה רמאות לקבל כסף על החובה שלו לקיים "ואהבת לרעך כמוך"? ועל זה עונה ומסבירה הגמרא ש"מה אני בחינם אף אתם בחינם", היינו, זכיתם שיש לכם תורה בידיכם, אל תשתמשו בתורה ככלי לקבלת שכר שהתורה נמסרה והתקבלה במתנה מתוך אהבה ומתוך רצון לתת לאחרים. ויש בתורה תנאי, אתה מקבל את התורה על מנת שלא להשתמש בה כדי לפרנס את ביתך אלא כדי לקיים "ואהבת לרעך כמוך".

מה אני קיבלתי בחינם וללא מטרה לקבל שכר על העברת התורה כך גם אתם, מתוך אהבת התורה תלמדו אותה על מנת לקיים ואהבת לרעך כמוך.

והכלל הבסיסי הוא שלא מלמדים תורה לגויים וזאת מכיוון שהכלל הוא שעניי עירך קודמים ועדיין לא הגענו למצב שבו אנחנו בעלי כוחות כדי לפרנס את כל העולם מהתורה אז רק אם הגוי מתעקש לקבל על עצמו את כללי קבלת והעברת התורה הוא עובר תהליך שגם בודק זאת היטב ורק אז הוא מקבל על עצמו עול תורה ומצוות.

ואמר לי חכם אחד "ראש ישיבה יכול להיות ממזר". וכוונתו הייתה בכך שלא בהכרח שראש ישיבה הוא האדם האידאלי ללמוד ממנו תורה וגם, שיש אפשרות ללמוד תורה גם מאדם שהוא ממזר מכיוון שגם ממזר יכול לאהוב אבל לא בהכרח שתמצא להיות איתו בקשרי חתונה.

וזוהי היסוד לכנגד ארבע בנים דברה תורה. שאם אתה יודע שאתה מלמד מתוך אהבה וכדי להעניק אהבה בצורה "אלוה-ית" אז ורק אז אתה יכול לראות שיש לכל אדם תכונות מיוחדות שלו ויש גם כמה "סוגים" של קצוות של ילדים שכבר מוכרים ושהתורה מראה את הדמויות האלו והצורה שלהם פעמים רבות. פרעה היה רשע, ומה אתה לומד מהסיפורים על פרעה? שהוא הכביד את ליבו. מכאן אפשר אולי ללמוד שהרשע מכביד את ליבו. ולעומת זאת יש חכמים שונים בתורה ומכל אחד מהם אפשר ללמוד על הצדדים השונים של בן חכם (בן של הקב"ה). וכן הלאה אפשר ללמוד גם מבלעם שהיה בפועל רשע ורבים הם מאמרי חכמים עליו אבל, בסופו של דבר גם הוא בנו של הקב"ה ויש מה ללמוד ממנו ולכן הוא גם נכתב בתורה. ולא רק זה אלא שהרמב"ם במורה נבוכים מראה איך מהרשע הזה לומדים יסודות גדולים בתורה ושאותם היסודות לא היו יכולים להילמד מהתורה אם היו משמיטים את כל הסיפור על בלעם מהתורה. ומזה אתה לומד שלכל ילד יש את המקום שלו בבית ובעולם. ובאמת כל עוד הילד לא "מזיק" בבית אז אין צורך לפעול מולו בכוח.

אלא מה, שבכל תקופה המציאות משתנה ואז ממילא הרשע של תקופה ומקום אחד אינו רשע בתקופה אחרת וכן החכם והתם וכו'.

וכמו שאומרים חז"ל שאם משה היה חי בתקופת נח הוא לא היה כזה צדיק ככל הנראה. והמטרה של מאמר חז"ל אין הוא להוזיל את משה אלא להראות שבכל דור ודור בזה יש מציאות ונסיונות שונים וחייב אדם ללמוד בכל דור את התורה מחדש כדי שהוא יוכל לראות את המציאות הנוכחית, או אם נדייק, כדי שלא יהיה עיוור במציאות.

ומה שלמדתי מאבי זכרוננו לברכה הוא שלא כל עיוור אפשר ללמד ולא כל אחד ראוי ללמד עיוורים.

סיכום המאמר: כנגד ארבעה בנים דברה

תורה

המאמר עוסק במשמעות העמוקה של האמירה של חכמים "כנגד ארבעה בנים דברה תורה", תוך קישור לנושאים של כיבוד הורים, לימוד תורה, דיינות וחינוך. הנקודות המרכזיות:

1. ארבעה בנים והתורה כולה:

• האמירה מתייחסת לארבעה טיפוסים ילדים (חכם, תם, רשע, ושאינו יודע לשאול), אך המאמר מפרש כי התורה כולה נאמרה כנגדם, כלומר היא מכילה הדרכה לכל סוגי האנשים. ארבעה בנים מייצגים מגוון אנושי רחב, שכן כל אדם הוא "עולם מלא", והתורה ניתנה כמתנה להתמודד עם המורכבות הזו.

2. חינוך ומצווה:

• בהשראת מסכת בכורות (דף כט), המאמר דן בחובת לימוד תורה ודיינות ללא כוונת רווח, כפי שהתורה ניתנה בחינם. מי שלוקח שכר על דיינות עלול לפגום בטוהר הכוונה, שכן התורה דורשת פעולה מתוך אהבה והגינות ("ואהבת לרעך כמוך"). עם זאת, יש צורך מעשי לתמוך בדיינים כדי שיוכלו לפעול בלי דאגות פרנסה, תוך שמירה על כבודם וזמנם.

3. דיינות ואמת:

• הדיין נדרש להכריע ביושר, תוך התחשבות במציאות המורכבת של בעלי הדין. עליו ללמוד כל מקרה לעומק, להבין את הצדדים ולפסוק במהירות ובצדק, תוך הימנעות ממשוא פנים. הדיין מייצג את האמת האלוהית, ולכן עליו לפעול מתוך ניקיון כפיים וראייה צלולה, למרות היצר האנושי שמקשה על בעלי הדין להישאר ניטרליים.

4. חינוך ואהבה:

• התורה מלמדת כיצד לגשת לכל ילד לפי אופיו, מתוך אהבה ורצון להעניק. המאמר מדגיש כי גם דמויות כמו בלעם או פרעה, המופיעות בתורה, מלמדות אותנו על טבע האדם ועל הדרך להתמודד עם רשע או חכמה. כל ילד ראוי למקום בבית, והתורה מראה כיצד לכוון אותו בלי כוח, אלא מתוך הבנה.

5. התחדשות בכל דור:

• המאמר מדגיש כי התורה דינמית ורלוונטית לכל דור. מה שנחשב "רשע" או "חכם" משתנה בהתאם לזמן ולמקום, ולכן יש ללמוד את התורה מחדש כדי להבין את המציאות הנוכחית. דוגמה לכך היא האמירה שמשנה רבנו לא בהכרח היה צדיק גדול בדור אחר, מה שמלמד על הצורך בהתאמה לנסיבות של כל תקופה.

6. מסקנה אישית:

• המחקר מסיים בתובנה מאביו, שלא כל אחד מתאים ללמד ולא כל אחד ראוי שילמדו ממנו. התורה דורשת מאיתנו ללמד מתוך אהבה ולהכיר במגוון האנושי, תוך שמירה על ענווה והגינות.

המאמר משלב דיון הלכתי, פילוסופי וחינוכי, ומדגיש את תפקיד התורה כמדריכה לחיים מתוך אהבה, צדק והבנת האחר.